

A behódolásmentes irodalomtörténet apológiája

Tózsér Árpád: *Vagyonos apáink*

Magyar Napló, Bp., 2021

„Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett;
vessük el azért a sötétségnek cselekedeteit.”
(Pál levele a rómaiakhoz, 13, 12)

Bizarrnak tűnhet, de a kortárs francia irodalom világhírű fenegyerekének, Michel Houellebecqnek *A harcmező kiterjesztése* című regénye (2016) elején található mottó valamiképpen illik a pozsonyi illetőségű Kossuth-díjas költő, író, kritikus, irodalomtörténész és műfordító Tózsér Árpád idén a Magyar Napló Rádiusz Könyvek sorozatában megjelent *Vagyonos apáink* című tanulmánykötetének bírálata elé is. Ugyanis van valami rokonság a két szerző írói és személyes attitűdjében, az egyfajta „sztoikus-flegmatikus” magatartás (Tózsér önmagát így karakterizálta a kolozsvári *Helikon* vele készített interjújában, s ez jellemző a francia íróra is), valamint a gondolkodásmód, a kritikus világszemlélet, a kristálytisza logika, mely mindkettejüknél még bizonyos különállással, kifinomult esztétikai érzékkel és a termékenyítő magánnyal is párosul.

Napjainkban a globális válság az élet minden területén a harcmező kiterjesztését jelenti, mely élesen kihat a nemzetállamok létre, egymásnak feszülésére, és veszélyezteti magát a szubjektumot is; a technológia uralma, a kibertérben és a médiában történő agy mosás következtében, mely maga a „gonosz gyökere”, a gondolkodás elsilányul (erről lásd a kortárs francia Jacques Ellul *Empire de non-sens* [Az ellehetetlenülés birodalma] című könyvét); az önpusztító emberiség minden téren a veszébe rohan. Martin Heidegger „holtösvényeit” tapossuk, tele vagyunk kozmikus zsákutcákkal.

Az Új Világrendnek nevezett ismeretlen formáció (jó esetben csak átmeneti kor,

amilyet már többször megéltünk a civilizáció léte során) teljesen kifordíthatja az embert önmagából (lásd Tózsér: *A kifordított ember* című naplóját), s ugyancsak ő utal többször Nietzsche elhíresült kijelentésére: az „Isten meghalt”. A szekularizált emberiség transzcendentális kapaszkodó nélkül maradt, a napjainkra eltorzult kereszténység se jelent mentsvárat, önjelölt próféták támadnak a teljesen öntörvényűvé vált vallásgyakorlók közül, virul az okkultizmus, az erősen terjeszkedő muszlim világ pedig egyéb fenyegetettséggel jár.

Fölmerül a kérdés, hogy ebben a létszituációban mi a helye, tere és szerepe például az elmélyült irodalomtörténetnek. Mennyire számít szentségtörésnek Tózsér következő vallomása: „Nem a lázadás van a génjeimben, hanem a finnyasság. Nem bírom elviselni az ízléstelenséget, az igénytelenséget. Ha úgy tetszik, a stílustalanságot. S az irodalomban ez annyira halálosan komoly dolog nálam, hogy már sokszor rajta vesztettem”. Vagy épp ez a „világosság fegyverei” felöltésének egyetlen módja? Tózsér szerint igen, egy jottányit sem lehet hagyni elveszni az irodalom és tudománya által megteremtett értékekből, valamint ki kell igazítani az évszázadok során berögzült helytelen megállapításokat. A szerző ennek elhivatott nagymestere, az irodalomtörténet valamiféle apológiája, több esszé- és tanulmánykötet tanúsodik erről.

A „Pozsonyi Páholyból” kitekintve (de létezik-e még ez a páholy, a szlovákiai magyar irodalom műhelyének színtere) szemléli az irodalomtörténetben zajló torzulá-

sokat, és afféle modern kori kerubként végzi értékvédő tevékenységét. Szemléletének lényege az átlakított tudományos nézőpontú vizsgálódás, mely szerint „az irodalom organizmusának az irodalmi hatás a szervező ereje. A társadalom, a külső élmény ezt a hatásrendszert csak átszínezi” (*Szent Antal disznája*. Kalligram, 2008, 42). Tőzsért egy mű vagy életmű vizsgálata elsősorban az indítja, hogy mennyire jelent az számára megoldandó problémát. Az irodalomtörténet – szerinte – nem száraz tények racionális tudomásulvétele, hanem az évezredek óta felgyűlt alkotások, bölcselkedések egymásba játszatása. „Írásra engem csak az írott szó indít, az ún. valóság csak élni sarkall” – írja ugyancsak ebben a Naplójában. Az alkotás létmű, amelyhez Tőzsér a legnagyobb tisztelettel közelít, módszere a mikroanalízis, behódolásmentesen, tárgyilagossággal, mégis szubjektív meggyőződéssel vizsgálódik. „Én független gondolkodónak szeretném tudni magamat, aki megengedheti magának a kritika és a megértés fényűzését is” – olvashatjuk az *Időcsapdákbán* (Kalligram, 2018, 19). Ugyanakkor, utalva Háy János: *Kik vagytok ti?* című kötetére, az említett *Helikon*beli interjúban azt állítja, hogy „én persze távolról sem ilyen szélsőségesen saját bejáratú irodalomtörténetet kívánok művelni”. Való igaz, esszéiben és tanulmányaiban az „esztétikai imperatívusz” lélekvándorlásának nyomon követése zajlik.

A *Vagyonos apáink* több írása korábbi kötetekben is megjelent már, igen gazdag recepcióval, így egyelőre a MA7-ben (okt. 31.) olvasható Szeberényi Zoltán recenziója tűnhet újnak: „Tőzsér Árpád kerüli az irodalmi köreinkben oly elterjedt bőbeszédűséget, körmönfont mellébeszélést. Nem kellően ki nem fejtett, kellően alá nem támasztott ítéleteket, megállapításokat közöl, hanem szinte hangosan gondolkodva, az olvasói nyilvánosság előtt oldja meg a felvetett problémákat. Az eredményhez odavezető utat is vázolja. Ezért válnak oly izgalmassá írásai.” Hasonlóképpen érté-

keli a kötetet az Utószóban Szörényi László is, kiemelve azt, hogy TÁ nemcsak kiváló tanár, hanem tudós és művész is egyben. Épp ezért merülhet fel a kérdés, hogy a *Kortársban* (2021/9) recenzióként megjelent utószó címe: *Pozsonyi tanárunk mennyire helytálló?* Nem lekezelő-e, ismervén társadalmunk hozzáállását a tanársághoz. Vagy Szörényi – alapvetően maga is tanár lévén – éppen felmagasztalásnak szánta azt? Biztos vagyok benne, hogy ő is olvasta Tőzsér Naplójában azokat az önreflexív anekdotákat, melyekben Tőzsért diákjai őt „doktor Fűrészpornak”, illetve „vaskalaposnak” nevezték a háta mögött. A tanár úr ezeket kellő humorral fogadta. Mindenesetre a *Vagyonos apáink* lenyűgözően „tőzséres”: elegánsan szellemes, esztétikai élvezetet nyújtó, gondolkodásra serkentő, morálisan példamutató; gördülékeny stílusú, kellően retorizált, kimódoltság nélkül.

Egyetlen gondom a kötet címével van: ha már Tőzsér József Attilától vette az 1929-es *Arany* című versből, akkor miért nem hagyta meg az ott álló, kicsit archaisztáló „Atyánk” elnevezést? Talán ízesebb, korhűbb, jellemzőbb lenne a benne foglalt régmúlt alkotóira nézve. Szörényi a szövegében is következetesen „atyákról” beszél.

A kötet könyvműként is rendkívül izléletes, dicséret illeti a sorozat arculatának tervezőjét, Árkossy Istvánt.

A szerkezetileg világosan tagolt, kronologikusan építkező kötet két részből áll. Az elsőben a 16–18. századi szerzők műveinek problematikus kérdéseivel foglalkozik a szerző, Balassitól Baróti Szabóval bezárólag, a második részben a 19. századból kiemelten Vörösmarty *Előszó* című versének szentel figyelmet, valamint Madách *Tragédiájával* foglalkozik új nézőpontból, Arany szerelmi lírájával egyedi módon, illetve lefűjja a port Tompa Mihály költészetéről, végül a Mikszáth-művek szlovák nyelvű fordítóinak kritikáját adja. A szerzők zöme felvidéki származású vagy kötődésű, emiatt Tőzsér még nagyobb jelentőséget tulajdonít annak, hogy időközönként visszahozza őket a magyar iro-

dalmi emlékezetbe. Árgus szemmel követi irodalmunk nagyjainak és műveiknek születési, keletkezési és egyéb évfordulóit, mert azok alkalmat teremtenek a megemlékezésre, a szellemi-lelki apológiára, ami egyébként Tözsér-attribútum. Minden alkotó vagy műve esetében megtalálja a tisztázásra váró kritikusan pontokat. Gondolatépítkezése statikailag hihetetlenül strapabíró, ami Amade László esetében mintegy ötvenoldalas érvelés-bizonyítás-építményt jelent, Barótinál ez kb. nyolcvan oldal. Mindeközben Tözsér mindvégig gondoskodik figyelmünk fenntartásáról, bátran rábízhatjuk magunkat logikájára, mert érvrendszere jól követhetően építkezik.

A továbbiakban – összefoglaló jelleggel – tekintsük át szerzőnként, hogy Tözsér milyen kérdésekben vállal értékvédő szerepet, s milyen új meglátásokra jut!

I/1. A drámaíró Balassi esetében az 1958-ban megtalált *Szép magyar Comoedia* egyik értelmezőjével, Eckhardt Sándorral vitázik, aki „másodrangú olasz pásztorjátéknak” tekinti, alulértékeli Balassi fordítói tevékenységét és eredetiségét. Tözsér bizonyító erővel és fordulatosan érvel amellett, hogy Balassi tudatosan választotta mintaként az olasz Castelletti *L’Amarillijét*, cselekményének realitását saját életére nézve is fontosnak tartva. Végül TÁ leszögezi, hogy „Balassi egy személyben nagy formátumú drámai költő és drámaköltő” (19).

A 2. írás is Balassival foglalkozik, 130 évvel a Balassa-kódex megtalálása után egy budapesti előadáson (2004), *Palóc idiómák Balassi B. költészetében* címmel. Előszőr is jogosan rója fel, hogy a költő szülőhelyén, Zólyomban csak 1980-ban került emléktábla a várfalra. Majd a palóc nyelvjárást jól ismerő Tözsér (lévén gömörpéterfalai születésű) kimutatja, elsősorban Balassi leveleiből, hogy a világlátott költő és hadfi valószínűleg élt a palóc nyelv jellegzetességeivel. Főképp a levélnyelv pongyolább, hétköznapibb stílusában. Summázva: Balassi a más költőktől átvett nyelvi fordulatokkal, irodalmi hasonlataival, magas

műveltségi anyagával és a közbeszéd tájnyelvi alakjaival gazdagította nyelvünket.

A 3. tanulmány 1974-ből való, megjelent a *Régi költők – mai tanulságok* című kötetben, Szenci Molnár Albertet, a „poétaembert” eleveníti meg. Tözsér önkritikusan beismeri, hogy a felvidéki írók nem ápolták kellőképpen a szenci születésű pap-tanár, tudós nyelvész, zsoltszófordító emlékét. Holott a magyarság nem kisebb értékének, mint az 1590-ben Vizsolyban nyomtatott, Károlyi Gáspár által magyarra fordított *Biblia* megjelentetésében segédkezett az akkor épp Göncön tanuló diák. 16 évesen naponta hozta-vitte Gönc és Vizsoly között a lefordított oldalakat. Majd később elvégezte a fordítás korrekcióját, és 1608-ban Németországban kiadatta az ún. hanau Bibliát, benne a saját fordítású zsoltszóval, kottákkal, szómagyarázattal. A Károlyi-fordítás szárazabb nyelvét SZM ihletett himnusszá formálta, például a 104. zsoltszóban is. A legismertebb 90. zs.: „Te benned bízunk eleitől fogva...” költője bebizonyítja, hogy a reneszánsz ember már felszabadultabban, a polgár öntudatával akarja megérteni a kozmikus kérdéseket. Tözsér kihallja ezekből a zsoltszókból a reformáció csatározásait, a lutheránusok felekezeti türelmetlenségét, a kálvinisták kiforratlan hitvilágát (erről Sütő András írt megrendítő drámát: *Csillag a máglyán*), valamint a katolikusok gyűlölködését. A reformáció utáni ellenreformáció korában járunk.

S ahol más csak unalmas filológiát látna, Tözsér ott is képes érdekfeszítően vizsgálódni, Horváth János ellenében bizonyítja, hogy SZM nemcsak az ütemhangsúlyos verselésben jártas, „hanem a nyugat-európai jambikus verselés első magyar próbálgatója is” (142. zs.). Emellett Tözsér kimutatja, hogy a „bukolikus-népies mitikumokkal, a leíró jellegű strófaival előkészítője” a későbbi Csokonai-, Petőfi-féle lírai realizmusnak (47). Természetesen a 150 zsoltszó közt akad sok gyenge költőiségű is, de „ahogy Balassi meghaladta mestereit, az olasz és latin széphistóriák szerzőit,

úgy SZM is messze túllépett Sztárai, Szkhárosi, Bornemissza fejedelmi és főpapi dühén, magas szintű esztétikai értéket teremtve”. „Nyelv és szív”, ez Szenci M. ars poetikája, összegzi Tözsér.

A 4. írás nem ennyire részletező, s talán a kötet gyengébb darabjának mondható, mintha Tözsér nem járt volna mélyebben utána a „hibás felező 12-eseknek”, ellenben a cím ad némi magyarázatot: *Zrínyi-margináliák*. E széljegyzetekben a szerző Vargyas Lajossal száll vitába a *Szigeti veszedelem* prozódiaját illetően, de nem viszi végig az okfejtést.

Az 5–6. írás egy hosszabb, kiemelkedő tanulmány Amade Lászlóról, *Rokokó csizma az asztalon* címmel. Régebbi keltezésű, 1979-ből való, de a bravúros érvelés miatt érdemes volt fölvenni a kötetbe. Tözsér itt már bőséggel él a „de” ellentétes kötőszóval mint alkalmas grammatikai eszközzel, ugyanis több mindenben nem ért egyet az életrajzírókkal (Gálos Rezsővel, Négyesy Lászlóval) és az irodalomtörténetészekkel sem. Miben kell „megvédeni” Amadét? Azt tartják a pozsonyi udvari kamarásról, akinek Felbáron volt a családi birtoka, hogy léha életet élt, a házasságot nem tisztelte, cinikus természetű volt, költőként szegényes szókincsű. De nem foglalkoznak Amade erősségével, a jól sikerült trópusokkal, amelyek a képekbe foglalt valóságanyag újdonságát adják. Egyedül a kor szigorú ítésze, Toldy Ferenc ismeri el, hogy „mint világi dalköltő ő a 18. sz. első felének díszje volt” (74).

Milyen értékeket fedez fel Tözsér Amadéban? Költőként formaújítónak tekinti, aki a súlyos dekoratív barokkot megtöri ritmusleleményeivel, újszerű strófaszerkezeteivel. A rímnek nála lesz először (Rimay mellett, Balassi ragrímei után) meghatározó szerepe. Szövegeiben sok a halandzsának tűnő elem, de Tözsér megfejtje ezeket, így például a *Lila moja Lila* című vers szlovák szavait elemzi, ami után az 2004-ben bekerült az Amade kritikai kiadásba. Amadénál már sok a rokokón túlmutató elem is, így a népnyelvi fordulatok,

ami jócskán elüt a francia styl rocaille-tól. Nála már nagyvárosi katonaéletéről van szó, s a lírai realizmus megjelenik a házi-as idilljeiben és a miniatűr népi életképekben. „Micsoda stafétaváltás! Amade egyik kezével még Balassit fogja, a másikkal már Petőfinek nyújt egy képet” (109).

Tözsér rámutat arra, hogy a költő rossz közérzetének a léha kor, az udvari szokások is okozói lehetnek. Amade már a szentimentalizmus előfutárának is tekinthető a férfi érzelmeit nyíltan felvállaló versei alapján.

Tözsér megengedő módon egy Németh Zoltánnak adott interjúban azt mondja, hogy „Még a helytelen olvasat is hozzájárulhat a vers jelentésbeli gazdagításához: ki gondolta volna 1790-ben (a *Mondolat* környékén) Baróti Szabó Dávid élesen antiaufklérista *Ledőlt diófájáról*, hogy a későbbi olvasatok pusztán nemesi ellenálló verset csinálnak majd belőle?” (*A Matryosa baba szubjektuma*, 159). Ez az I. rész utolsó, terjedelmes és remekül kidolgozott érvelése. Az *Egy diófa és környéke* című tanulmány, mely korábban két kötetben is megjelent, az egykori *Itk*-beli, Waldapfel József és Zlinszky Aladár között zajló vitából indul ki. Egyikük azt állította, hogy Baróti nevezett költeménye – főképp a zárósorok ellentmondásossága alapján – nem allegória, hanem egyszerű természetleíró vers, másikuk szerint viszont allegóriával van dolgunk. Az irodalomtörténészek mai napig a 18. sz. végi nemesi mozgalom ellenállási programverseként tartják számon. A probléma megoldásához nagy szükség volt a tözséri mikroanalízisre, mellyel lépésről lépésre megvizsgálta a történelmi kort, a korstílusokat, Baróti egész életművét, benne (egyszerűsítve) a *Ledőlt diófa* (1790) keletkezése tájékán írott egyéb költeményeket, valamint a szerző életrajzi hátterét, és így tudta félretenni a téves állításokat. Külön is szemlélte az allegória szűkebb és tágabb értelmezését (150–151, 154, 186–187), Baróti korára vonatkozathatóságát. Ugyanígy a természetleíró költemények jellemzőit a 18. sz.-ban, s rámuta-

tott arra, hogy ezek kiteljesedése, az ún. „allegoria tota” és a tájleíró költemény is majd Tompa, Petőfi és Arany korában érlelődik tiszta műformává.

Vizsgálódása során – lassan körözve a kérdés körül – Tözsér két alapvető tényre világít rá: az egyik, hogy Baróti *Ledőlt diófájában* a külső ellenség = „átkozott vendég” nem más, mint a francia felvilágosodás eszmei képviselői, azon belül is a voltaire-i antiklerikalizmus, az „Écrasez l’infame! = Tiporjátok el a gyalázatot!”; a belső = „gonosz férgék” pedig az új eszme „hangyabolyként nyüzsgő” hazai terjesztői. A pusztuló diófa képében a költő tulajdonképpen a hazája régi, hagyományos erkölcsét látja veszni, innen az ódai hangvétel. Tözsér a vers elemzésének több irányból is nekifut, végül fölteszi a kérdést, hogy mi rendítette meg ennyire a költőt. A jezsuita Baróti Szabó megrázó élménye az volt, hogy 1773-ban az egyre erősödő világi hatalom XIV. Kelemen pápát rákényszerítette a jezsuita rend feloszlására. BSZD a *Panaszos indulat* című elégiájában rendjét siratja (1774), s ettől az időtől fogva kezd magyarul verselni. Elhagyva esztergomi papi állását, Komáromban lesz gimnáziumi tanár, majd Kassán bekerül az irodalmi élet vérkeringésébe. Ex jezsuita ortodoxként továbbra is dühvel támadja az egyház- és vallásellenes röpiratok szerzőit, „Russó, Baylé és Voltér” követőit (*Boldogtalan ország, Megromlott erkölcsről*). A *Felfordult világ* című versében írja: „Más vallást koholt az esztelenség.” Antiaufklérizmusának első nagyszabású darabja volt az *Egy ledőlt diófához* című, melynek tüzetes elemzését végül a 182. oldaltól olvashatjuk. Az időmértékes, nyolc szaphói strófából álló költemény a magyar irodalom egyik remeke, melynek záró szakaszában direkt megnevezett „Haza” nem a leírt fa allegorikus kulcsszava, hanem a költő sóhajának megszólítottjaként annak egykori épségét, szépségét kívánja visszaállíttatni. Waldapfel ezt a rejtélyt csak érzékelte, de nem fejtette meg mögöttes értelmét. Poétikailag végül

is az allegorikus műformának és a lírai leíró versnek egy kevert változatával van dolgunk, egy átmeneti kor stíluskeveredésének (a klasszicizmus és az épp születőben levő romantikának) termékével. Zlinszkynek is van némi igaza: Baróti tulajdonképpen fölvázolta az „első magyar politikai allegória körvonalait” (191). Az átmeneti kor és a stílusok kavalkádja tekintetében Baróti kora rokonítható saját jelenünkkel is.

S bár Tözsér ezt a kérdést már nem érinti, de eljátszhatunk a gondolattal, hogy Baróti talán még életében megérhette (1819-ben halt meg), hogy VII. Pius pápa, aki 1800-tól regnált, újjáélesztette a jezsuita rendet. Az pedig a világtörténelem valódi különlegessége, de talán nem véletlenje, hogy jelenleg – először a pápaság történetében – jezsuita pápa (I. Ferenc) ül a vatikáni trónon, és a nemrég megválasztott bíborosa, Jorge Bergoglio is jezsuita. Nem vagyunk próféták, legfeljebb „különös hírmondók” azzal, hogy ennek a világtörténelem szempontjából talán van jelentősége.

TÁ az *Időcsapdák* című Naplójában (2019) ezt írta: „Egy civilizációt barbár eszközökkel csak akkor lehet legyőzni, ha az önként megadja magát. Így adták föl az érdekeiket önként az ókori görögök, rómaiak, így kapitulált a keresztény civilizáció a felvilágosodás és a francia forradalom előtt, s így adja meg magát ma az EU, amikor a beözönlő idegenekre a saját liberális törvényeit alkalmazza (amelyekkel azok csúnyán visszaélnék). Európa ma saját demokratikus és liberális eszméinek a túsza” (100). Az emberiség kozmikus patthelyzetbe került.

A kötet gondolatív Barótítól szépen átvézet a II. részhez, egyenest Vörösmarty apokaliptikus vízióihoz, Vörösmarty Mihály *Előszó* című korszakos opuszának értelmezéséhez. (Korábban megjelent a Miletoszi kumiszi című kötetben, 2004-ben.) Kiváló felütéssel kezdődik: „Vörösmarty életműve talán a magyar költészet legdrámaibb és legellentmondásosabb anyaga”

(197). Tözsér fölteszi a kérdést, hogy miért drámai és miért ellentmondásos.

Ennek kibontását várnánk ettől a rövidebb írástól, de sajnos ez esetben kicsit csalódnunk kell. Bár a szerző megjegyzi, hogy a téma korunkban rendkívül időszerű, rögvest hozzá is teszi, hogy paradox módon időszerűtlen is, mert a ma emberét nem érdeklik Vörösmarty világvégi romantikus víziói. Ezt pedig én kérdőjelezném meg, ugyanis ez csak nagy általánosságban igaz, ahogy az a szlogen is, hogy manapság az emberek nem olvasnak verset. Valamint megkérdezem azt is, hogy Tözsér miért ragad le a címnél, nevezetesen annál, hogy a *Három rege* előszava-e, vagy az egész életmű elé íródott. Ugyanis az *Előszó* kapcsán számos napjainkat is érintő Vörösmarty-problematikát föl lehetett volna vetni, egy kicsit körbepásztázva az életművet. Így például a következőket: a költő antropológiai szkepszise („Setét eszmék borítják...” kezdetű vers), a sorsszerűség kérdése, dualista istenképe, a „kettős teremtés képzete”, amely Isten és a Sátán együttműködéséként fogja fel a teremtést (például *Görgeinek híják a sílány gazembert* vagy *Az emberek*), az embernek mint a „sárnak” és „Isten képmásának” ellentmondása, a szinkretizmus jelenléte a biblikus és a sajátosan átértelmezett mitológikus képhasználatokban (ez a *Napoleon* című epigrammában is jelen van), és egyáltalán az ember és a transzcendencia. Ezek ugyanis Vörösmarty teljes életművének valódi nagy kérdései. Mindezekre Szilágyi Márton idén megjelent *Vörösmarty-tanulmányok* című kötetéből (Kalligram) kapunk választ, részletes elemzésekkel. Konkrétan az *Előszóról* azt, hogy „nem az apokaliptiszisnek a megváltás reményét mégiscsak magában hordozó világát akarja ábrázolni, hanem egy olyan katalizmust, amelyben nem valamiféle isteni terv mutatkozik meg, hanem a személyes istenképzet nélküli hatalom, a vak Sors személye” (261–262). A költőről megállapítja, hogy „ellentétekkel és feszültségekkel volt terhes világnézete, s szinte sehol,

egyetlen költői korszakában sem találjuk meg azt a bizonyos harmóniát. Ez különösen érvényes az antropológiájára a Teremtőhöz való viszonyában” (267). Végül: „A költői életmű bizonyosan nem egyeztethető egy dogmatikai szempontból megnyugtatóan elrendezett, tiszta világképpel [...] Rajnai László paradox megfogalmazásában VM korán megszűnt hívő keresztény lenni, de élete végéig katolikus maradt” (268). Visszatérve Tözsérhez, az azonban való igaz, hogy az *Előszót* az „ember- és világvég előszavának tekinthetjük, amely úgy zúg a Vörösmarty-életmű egészében, mint valami egészen sajátos hangszerelésű monumentális organon” (203).

2–4. A *Vagyonos apáink* kötetben ezután három írás is foglalkozik Madáchcsal, egészen attraktív módon Hegel és *A civilizátor* című vígjáték bevonásával. Ismét megkérdezi (1998-ban), hogy a mai irodalmi kánont miért nem foglalkoztatja Madách életműve. Majd a szabad akarattal kapcsolatban utal Török Endre: *Ki a szabad?* című kis meditációs kötetére (Kairosz), melyet föllapozva ezt olvashatjuk: „bármerre nézünk, a belső nyomorral szembe-sülünk: a szabad akarattal rendelkező ember képtelen meghozni a jó melletti döntést. A szabadság szentsége helyett a szabadság mint botrány jelentkezik” (49). Az ember a felelősséget egy személyre, a családra, a munkahelyre, a társadalomra hárítja, holott „a társadalom lelkiismeretére hivatkozni annyi, mint a semmire. Hivatkozni csak az emberre lehet, ha lehet egyáltalán. A világban ugyanis [...] az egyén megpróbál azon lenni, hogy kiüsse az örökkévaló értékeket, helyükbe viszonylagos igazságokat iktatva. A viszonylagos igazság viszont nem igazság. A viszonylagos erkölcs nem erkölcs. [...] Az irányított lelkiismeret nem lelkiismeret. Az individuum szubjektív birodalmából hiányzik az egységes vezérlő elv. Kitéve a zűrzavarnak elszabadulnak bennünk a démonok és csúfos kavardást rendeznek” (Török E. ez utóbbit már W. Heisenbergtől idézte) (13–14).

Való igaz, hogy soha ekkora zavarodottság nem volt a világban, mint napjainkban. Épp ezért a „poème d’ humanité” eszmeisége soha nem volt ennyire aktuális, mint ma.

2014-ből való a kötet újabb nagyszerű írása, a *Jegyzetek Madách Imre „Hegel-komplexusról”*, mellyel Tózsér feltétlen kiáll a mű esztétikai és bölcséleti értékei mellett, mondván: „a magyar irodalomban sem előde, sem utóda” (208). Természetszerűleg párhuzamot von a *Fausttal*, de rámutat a gondolati különbségekre is, mellyel Madách javára billenti a mérleget. „Neki sikerül működésbe hozni egy olyan valóban dialektikus versnyelvet, amelyben az elmentétek nem kioltják, hanem teremtik egymást” (209). „Madách Tragédiája csak a világirodalom és az egyetemes filozófiatörténet – jelen esetben elsősorban Hegel – kontextusában értelmezhető” (210). Ezután összeveti a *Tragédiát* Madách *A civilizátor* című komédiájával, s ez utóbbit rendkívül elmésen elemelve mintegy a szerzővel együtt magából is kiírja a hegeli problematikát.

Lukács Györggyel vitázva arra a következtetésre jut, „ha Ádám minden színben csalódik [...], mégis újrakezdi a küzdelmet, akkor lennie kell valaminek, [...] ami az egyre elbukó eszmében és társadalmi rendeken túl is az életet továbbviszi” (219). Kérdés: mi az? A továbbiakban a létezési titok boncolgatása következik, amiért már önmagában érdemes kézbe venni a *Vagyonos apáinkat*. Summa summarum: Madách „úgy írja egyik művét (a Tragédiát), hogy szimultán már írja is a másikat (A civilizátort), az előbbi tagadására” (226).

Ezután a 2008-as *Az ember tragédiája mint szöveg* című írása valós apológiaként napjaink divatos TOP-listájába veszi sikerkönyvként Madách művét, bizonyításként utalva Békés István: *Napjaink szállóigéi* című gyűjteményére, melyben a szerző legalább ötven – a mindennapi szóhasználatba beépült – Madách-idézetet mutat fel. Például ilyeneket: „[c]sak hódolat illet meg, nem bírálát”, vagy „[a] tett halála az

okoskodás” (229) – Tózsér mindegyiket érdekfeszítő reflexióval látja el. Az emberi ésszel nehezen felfejthető Madách-szöveg tehát napjainkban is gondolatébresztő, élő és ható. Irodalmi értékeink megőrzése szükségszerű, tanúság erre (Tózsér törekvése mellett) a napjainkban a Magvetőnél megjelent Milbacher Róbert *Legendahántás* című tévhiteket elűzni szándékozó könyve is.

A kötetbe egy interjú is bekerült (Görög Mária beszélgetett a szerzővel 2017-ben), a tárgy: a rimaszombati származású Tompa Mihály, az „északi Génius”. Tózsér szívesen használja Hamvas Béla kultúrkörmegnevezéseit, legutóbb *A lélek hossza* című kötetben jelent meg róla egy értekezés. Most Tompa helyét jelöli ki az elnevezéssel. A költőnek a halál- és talán hipochonder betegségversei, valamint a hazafias allegóriái jelentősek. Ki ne ismerné (több nemzedékre nézve is) *A madár fiaihoz* vagy *A gólyához* című költeményeket?

A 6-7. fejezet az *Arany János szerelme* és az *Arany-mondacsok*. Tózsér kifinomult ízléséről tanúskodik a *Piroska szerelme* című versátirat/imitáció, melyben Aranyra hangoltan és a korstílusnak megfelelően a fellelt pár sornyi Arany-szöveget Tózsér kipótolja, remek verssé formálja. Majd jegyzeteket olvashatunk a mondacsokról/Arany-szösszenetekről, s eközben Tózsér újabb meglátásokat tesz: a költőt Dosztojevskijjel hozza lelki-szellemi rokonságba, akivel éppen kortársak voltak, és különösképpen a balladák tárgykörében, de a *Toldi*-ban is a bűn és bűnhődés eszmei-etikai vonatkozásában látja ezt jogosultnak. (És itt utal kötetének címére is, a József Attila-verse.)

A kötetet záró írás 2010-ből való, a szerző ismét a Palócföldre viszi el az olvasót: *Jegyzetek a Mikszáth-szövegek „intertextualitásáról”*. Tózsér védelmébe veszi a szerzőt, rámutat a Mikszáth-művek világirodalmi vonatkozásaira, kiemelve, hogy az ismert/átvett témákból a nagy palóc hogyan alkotott remekműveket. Ugyanakkor keserűen állapítja meg, hogy a szlovák fordí-

tások elszürkítik, szlovákosítják ezeket a sajátos nyelvezetű műveket, ezáltal „tucatíróvá honosítják a nagy palócot” (253). Egyetlen szívmengető pozitív példát hoz fel befejezésésként, a *Szent Péter esernyője* angol fordítását, amiért (állítólag) Roosevelt elnök rajongott. „Az 1911-ben Amerikába látogató Apponyi Alberttel” csak erről a könyvről volt hajlandó beszélgetni.

Láthattuk, hogy a *Vagyonos apáink* régebbi és újabb tanulmányai korunkban is mennyire időszerűek, segítenek tájékozódni túlbonyolított, egyre erőszakosabb, kaotikus jelenünkben, amikor, Arany János szavával élve, „újabb bűnök milliárdjai támadnak” (*Gondolatok a békekongresszus felől*); Tózsér írásai és munkamórája a „világosság fegyvereiként” szolgálhatnak. Tózsér, aki a nemsokára megjelenő hatodik Naplójával lezárta azok sorát, s az így felszabadult energiáját kamatoztatni készül (ez is kiderül a Nemes Attilával való *Helikon*-beszélgetésből), a következőt jelezte: „sok még a tervem”.

S ha korunk pokoli zűrzavarának nem akarunk behódolni, akkor par excellence kell figyelmet szentelnünk Tózsér *Időcsap-*

dák című Naplójának következő bejegyzésére: „November 27. Németh Gábor a *Forrás*nak adott interjúból arról beszél, hogy a kultúrának, az emberiségnek nagy munkával sikerült azt a totális bizonytalanságot, ami az élet, egy viszonylagos biztonsággá tenni.” Erre az élelátású és kritikus Tózsér így reflektál: „De ha ezt a viszonylagos biztonságot közelebről megnézzük, azt is látnunk kell, hogy, sajnos, már nyugodtan múlt időbe tehetjük: a felvilágosodásnak és nyomában Nietzsche-nek az Isten (azaz az ember transzcendentáló képessége) semmissé nyilvánításával sikerült bennünket a teljes bizonytalanságba visszavezetni. Diderot-ék, Voltaire-ék, Kanték, valamint mai költők nem fogadták meg az előfutár Descartes intését, aki a régi és az új morális evidenciák közötti »köztes időre« egy ún. ideiglenes etikát javasolt, amelynek lényege: biztos ok nélkül ne változtassunk a régi etikán! Ma egyre nyilvánvalóbb, hogy – amint azt a német Rüdiger Safranski (egy mai Descartes) megfogalmazta – a 20. századi emberiség elvesztette a túlvilágot, anélkül hogy megnyerte volna az e világot” (143).

Mosonyi Kata

MOSONYI KATA (1949) irodalmár, költő. Két digitális kötete a MEK-en található: *Szakaadt színpalak közt* (recenziók, kritikák), *Búzamező, varjakkal* (versek, 2020).